

Forenzně psychologické poznatky k domácímu násilí

Ludmila Čírtková
Policejní akademie ČR v Praze

1. Diferenciace typů domácího násilí

Intimní terorismus jako klasická varianta domácího násilí

V roce 1974 byl v USA založen první azylový dům pro týrané ženy. (Wallace 2008) Postupně vznikaly další. V azylových útulcích se koncentrovaly případy, které odzárkovaly problém domácího násilí v teorii i praxi. Předkládaly skutečně strastiplné osudy žen po boku jejich manželů. Ženy čelily těžko pochopitelným, opakovaným a dlouhodobým, úmyslným a nebezpečným útokům ze strany svých životních partnerů.

Příklad ilustrující chronické a těžké domácí násilí

Po roce klidného vztahu začaly problémy. První facku dostala za to, že koupila špatné maso. Pak už stačilo cokoli: že mu vyprala tričko, které si chtěl vzít, že si namalovala příliš výrazně oči, že cinkají talíře, když je utírá, že neumí utišit dítě, které pláče. Ačkoliv se snažila nezavdat partnerovi příčinu, násilné incidenty nedovedla odvrátit. Druhý den se manžel ptal, proč má monokly, dělal, že se vůbec nic nepříhodilo. Opakovaně jí vysvětloval, že stačí, když bude myslet jako on, pak bude jejich manželství v pořádku. Po nástupu manželky do zaměstnání si partner dával pozor, aby nebyla zraněná v obličeji. Po dalším napadení nožem jí zakázal, aby šla s řeznou ranou k lékaři. Násilí se stupňovalo, kopal do ní, když ležela na zemi, přidával škrcení. Po jednom takovém incidentu se probrala, až když jí muž sprchoval nad vanou.

Poprvé a naposled se omluvil slovy: „Asi jsem to přehnal, promiň.“ Krátce na to jí při útoku na hlavu rozlomil zub, přinutil ji, aby si ho slepila vteřinovým lepidlem. Když chtěla odejít, vyhrožoval jí, že skončí na vozíčku, že jí sebere děti, že jí přejede auto. Kromě toho jí zakazoval kontakt s rodiči, směla chodit jenom do práce. Čas na cestování do zaměstnání byl přesně stanoven, nesměla se opozdit ani přijít dříve. Partner určoval veškerý chod rodiny. K incidentům docházelo i před dětmi. Manželka nakonec skončila v nemocnici s vážným poraněním páteře. Vzhledem k celkovému stavu (nápadně nízká tělesná hmotnost, špatný psychický stav) je vyšetřena i psychiatricky, přičemž dojde k odhalení domácího násilí.

Podobné obrazy domácího násilí ličily i ženy, které se odhodlaly v 70tých a 80tých létech minulého století k útěku do azylových domů. Právě jejich příběhy formovaly první vědecké představy o domácím násilí. To bylo dobově definováno jako chronické a stupňující se fyzické, psychické a eventuálně sexuální násilí muže vůči partnerce. Závažnost (v intenzitě a četnosti) útoků a s tím spojené následky sloužily jako argumenty pro kriminalizaci domácího násilí. V ČR k ní dochází v roce 2004, kdy je do tehdejšího trestního zákona včleněna skutková podstata týrání osoby žijící ve společném obydlí (dnes § 199 trestního zákoníku).

Po dlouhou dobu byly odborné poznatky o domácím násilí navázány právě na tuto podobu. Výzkumné projekty se totiž zaměřovaly právě na skupiny ženských obětí v azylových domech. Tím vznikl stereotyp týrané ženy, která je traumatizována a bezmocná. (Walker 1979) Postupem doby přicházejí však oficiální instituce do kontaktu s oběťmi, které tomuto stereotypu neodpovídají. Souvisí to se zavedením zákonů *na ochranu před domácím násilím*. V nové legislativě, která si klade za cíl včasnou intervenci a také prevenci domácího násilí, je klíčovým prvkem vykázaní a podpora obětí. (v ČR jde o zákon 135/2006 Sb.) V tomto novém právním prostředí se oběti chovají jinak. Obracují se na oficiální instituce, tedy na policii, intervenční centra i na soudy, *dříve a tudíž s „jiným“ domácím násilím*. Zdaleka ne vždy se musí jednat o klasickou podobu těžkého chronického a eskalujícího násilí. Původní stereotyp proto padl, jednolitý obraz obětí domácího násilí se roztříštil. Oficiální instituce se tak mohou setkat s celou plejádou různých typů obětí i domácího násilí. Někdy je pomoc

vyhledávána již po prvních lehkých incidentech, u kterých není zřejmé, zda jde spíše o konfliktní soužití nebo již o domácí násilí.

Teorie na tyto skutečnosti zareagovala rychle. Vznikají výzkumy, které usilují o empiricky ověřenou diferenciaci domácího násilí do jeho základních typů, variant či vzorců. (Piispa 2002, Johnson & Leone 2005, Helfferich 2006). Původní klasické domácí násilí představuje dnes pouze jednu z jeho variant. Je srozumitelné, že jde o variantu vykazující nejvyšší společenskou škodlivost. Vzhledem k charakteristikám tento typ domácího násilí vždy naplňuje znaky trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí. V teorii je označován jako *partnerský* či *intimní terorismus* (Piispa 2002, Johnson 2004).

Michael P. Johnson ve své knížce „Typy domácího násilí“ z roku 2008 popisuje intimní terorismus jako vysoce traumatizující vzorec obsahující kontrolování a manipulaci s obětí. Agresor kombinuje fyzické násilí s emocionálním týráním a vynuceným sexem bez intimity. Tento mix představuje úmyslnou taktiku k vytvoření asymetrického vztahu. Motivy násilné osoby nelze hledat v nízké frustrační toleranci, impulzivité či absentujícím sebevědomí. Agresor ani ve fázi incidentu nejedná „pod ztrátou kontroly“, nýbrž za účelem získání či udržení kontroly. Příznačná pro tento typ domácího násilí je skutečnost, že incidenty nesouvisí s konflikty mezi partnery. Konflikty ve smyslu "střetu dvou více méně rovnocenných stran" se ve vzájemném soužití příliš nevyskytují. Týraná partnerka si totiž netroufá oponovat rozhodnutím a příkazům partnera. Jednotlivým incidentům tedy nepředchází hádky či spory mezi partnery. Startéry intimního terorismu bývají rozmanité drobné podněty (viz výše uvedený příklad). Následky intimního terorismu na oběti jsou závažné a komplexní, projevují se v tělesné i psychosociální dimenzi. Jsou označovány jako syndrom týrané osoby či syndrom týraného partnera. Ten představuje tzv. viktimizační syndrom nikoli oficiální diagnostickou jednotku ve smyslu mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10). Přednost zmíněného viktimizačního syndromu spočívá v tom, že brání psychopatologizaci obětí, nevztiskuje jim etiketu psychiatrických případů. Výhodou je rovněž fakt, že odkazuje na příčinu vzniku potíží a připouští určitou variabilitu či rozpětí konkrétních příznaků. U různých obětí může tudíž zahrnovat různé klinické diagnózy (např. posttraumatickou stresovou poruchu, depresivní reakci či úzkostnou neurotickou poruchu), ale také "jen" popisný výčet následků viktimizace, které nespádají pod konkrétní psychopatologické poruchy. (Gomola 2009)

Další vzorce domácího násilí

Devadesátá léta minulého století jsou ve znamení diferenciaci domácího násilí. Johnson a Ferraro v průlomovém článku píší: " Nejslibnějším směrem do budoucna je rozlišování různých typů domácího násilí. Je těžké nalézt praktické otázky, pro jejichž zodpovězení by identifikace jednotlivých variant domácího násilí byla zbytečná. Vývoj efektivních strategií je handicapován právě tím, že neumíme rozlišovat různé vzorce násilí mezi partnery." (Johnson & Ferraro 2000, s. 948) Dnes lze v odborné literatuře nalézt různé pokusy o klasifikaci typů domácího násilí. Na následujících řádkách zmíníme vzorce, které se vyskytují u více autorů. Panuje o nich tedy shoda a jejich výskyt v praxi lze považovat za relativně častý.

Partnerské psychické týrání

Pro tento typ je používán anglický výraz **mental tortment** (MT). Jde o závažné domácí násilí, ve kterém dominuje hrubé psychické týrání. K fyzickému napadení oběti dochází zřídka.

Ilustrativní výňatky z líčení psychicky týrané partnerky

Manžel kontroloval vše, co dělám. Peskoval mne opravdu za malichernosti, třeba že jsem dala něco o centimetr jinak, než to bylo, a hned jsem byla drzá, když jsem mu oponovala. Vyčítal mi, že např. špatně zavírám víčka od krému, od limonády, od kečupu, že se synem chodím mezi lidi ven, že s ním nejsem jen na zahradě. Když jsem chtěla debatovat o něčem, co se mi

nelíbí, tak začal vytahovat své argumenty. Říkal, že debatováním ohrožují naši společnou budoucnost. Nenechal se vůbec přesvědčit. Nakonec jsem se omlouvala, že ta víčka skutečně špatně zavírám, že se polepším a odcházela jsem z několikahodinové debaty úplně psychicky rozložená. Musela jsem několikrát za sebou opakovat: slibuji, že budu milá, poddajná, submisivní, oddaná, věrná, budu se chovat s respektem...

Když manžel našel mé deníky, začal mě vyslyšet. Nesměla jsem jít spát. Řekl mi, že je má ofocené a že je má jako důkaz proti mně, že zde jsou moje myšlenky a pocity. Na základě tohoto mne začal krutě terorizovat. A to tak, že jsem v noci spala, on rozsvítil, stáhl ze mne deku, přidržel mi nos nebo mě polil vodou. Musela jsem chodit spát nahá a nesměla jsem se k němu otočit zády. Neměla jsem už žádné soukromí.

Manžel mne vyhazoval a říkal, že si mám jít, ale bez dětí. Když se dovtípil toho, že chci skutečně odejít, začal na mne tlačit čím dál víc, že se musím chovat tak, jak on chce, že pokud se tak chovat nebudu, nebude náš vztah nikdy dobrý. Zda si uvědomuji čeho je schopen, že by se mohla stát nějaká tragédie a kam až to já doženu...

Podle něj jsou všichni mimo rodinu cizí a já se s nimi bavím víc než s ním, což je špatné. Proto mi začal dělat naschvály takového rázu, že jsem jela do práce autem. Šla jsem z práce a auto nikde. Musela jsem podrobně referovat, s kým jsem se ten den bavila. Když jsem odmítala, zavolal děti. "Tak máma mi nechce říct pravdu, s kým mluvila, a tak zavoláme policii a těm to bude muset říct". Na to děti reagovaly pláčem a křikem, bály se, že mě odvede policie. Slíbil mi, že navštívíme rodiče, otec měl totiž narozeniny. Když jsem vše připravila a s dětmi si sedla do auta, přišel a řekl, že nikam nepojedeme, protože si to nezasloužím.

Šla jsem do terapie. Manželovi vadilo, že nemá kontrolu nad tím, co tam říkám. Tvrdil, že věci říkám nepravdivě. Výstup z této terapie byl takový, že nám oběma byla doporučena manželská poradna. Do manželské porady jsme nešli, byl proti tomu.

Když jsem si nechtěla dát na krk obojek pro psa, on mne začal rvát za vlasy, ale tak, že jsem si myslela, že mne skalpuje, začal mi mlátit hlavou o roh postele. Řekl, že nikomu nic říkat nebudu a lámal mi ruce, ležel na mě...

Popisovaný vzorec se blíží intimnímu terorismu (IT) svou dlouhodobostí a tendencí k eskalaci. Jediný rozdíl spočívá v tom, že násilná osoba nepoužívá fyzické násilí, respektive se k němu uchyluje zřídka kdy. Psychologickou podstatou je opět uplatňování moci vyplývající z představ a víry tyрана, že asymetrický vztah mezi partnery je ideální pro společné soužití. Případy mentálního týraní (MT) spadají do kriminalizovatelných podob domácího násilí podle § 199 trestního zákoníku. Empirické výzkumy domácího násilí naznačují, že psychické týraní v partnerském vztahu je spíše doménou žen. (viz např. Buriánek & Kuchař 2006) Zřejmě to však platí pro lehčí podoby zahrnující epizodické intervaly psychického násilí bez eskalačního potenciálu, které jsou proloženy dlouhou fází klidu. V případech, které lze označit za mentální týraní, se totiž ocitají v roli obviněných především muži.

Dysforické domácí násilí

Jde o specifickou variantu, která je odvozena od osobnostního typu násilné osoby. Pro zařazení do této podskupiny není tedy určující pouze popis projevů násilí, jak tomu bylo u IT či MT. Kromě toho se více přihlíží k osobnosti násilníka. Zatímco u IT či MT se předpokládá, že klíčovým motivem násilné osoby je uplatňování moci a kontroly, u dysforického domácího násilí tkví hlavní problém v závislé (dependentní) osobnosti tyрана. (Dre3ing & Gass 2009) Ten trpí stálými obavami, že by mohl býti opuštěn. Tomu se snaží zabránit excesivní kontrolou a porušováním hranic ve vztahu. Zcela rozruší dynamiku mezi distancí a intimitou, která panuje u běžných párů. Na ztrátu možnosti sebeurčování reaguje kontrolovaná a týraná partnerka (ve většině případů jsou oběti tohoto typu domácího násilí skutečně ženy) pokusy o narovnání vztahu. V těchto konfliktních situacích se frustrovaný závislý partner emocionálně

vybudí, pak se uchyluje k prudké fyzické agresi. V odborné literatuře je tato varianta označována jako Dysphoric-Borderline-Violence. (Johnson & Ferraro 2000)

Ilustrativní výňatky k typu dysforické domácí násilí.

Hned po svatbě mě začal omezovat tím, že jsem nikam nesměla bez něj chodit. Do práce jsme jezdili spolu. Pořád mi telefonoval, zda tam jsem. Občas mi nečekaně přijel naproti. Mimo zaměstnání mě všude doprovázel, nechtěl, abych sama jezdila za rodiči. Nechtěl, abych se stýkala s kamarádkami. Řekl, že jedině v případě, že by tam jel se mnou. Volal mi několikrát denně, pomalu každé dvě hodiny, domů, zda tam jsem. Občas mi dělal nečekané přepadovky. Nikam jsem chodit nesměla, protože mi to zakázal. Když jsem šla např. na kontrolu s dětmi, dělal přepadovky i v čekárně lékaře. Manžel to své jednání odůvodňoval tím, že se bojí, aby se nám něco nestalo. Když se v mém okolí pohyboval nějaký muž, hned se mě ptal, jestli to není můj milenec. Někdy se ptal i několikrát za sebou, musela jsem přísahat i na smrt svých dětí. Když jsem byla po druhém porodu v šestinedělí, chtěl jet za svými rodiči. Já jsem byla unavená a nechtěla jsem tam jet a tehdy mě poprvé napadl. Třísknul se mnou o lednici, až jsem měla obrovské modřiny. Ten útok byl tak brutální, až jsem se ho začala bát. Vyřešila jsem to tím, že jsem začala se vším souhlasit. Pro své povahové nápadnosti musel manžel odejít ze zaměstnání. Tím se jeho chování ještě zhoršilo. Stopoval mě, jak dlouho mi trvá cesta (tj. se synem do školky). Cesta trvala 12 minut. Když jsem přišla dřív, myslel si, že jsem s někým jela autem, když později, že jsem s někým někam zašla či se bavila. Byla jsem ve stresu, když jsem třeba čekala na semaforu. Nejhorší je, že chce sex denně, ne proto, že by to potřeboval, on chce, abych se unavila a neměla chuť dělat to s někým jiným. Sex musí trvat minimálně 20 minut, kouká při tom na budík. Manžel mi zakázal se líčit, nesmím si holit nohy a v podpaží, ke kadeřnici smím, jen když mi to dovolí. Hlavu si smím mýt jen v pátek. Nesmím vynášet smetí, když je na toaletě, protože by mne nemohl sledovat z okna. Koupat se musíme spolu. Když se mu zdá, že jsem dlouho pod sprchou, nadává mi, že smívám pach milence. I na toaletě si musím nechat otevřené dveře. Když jsem minulý týden v supermarketu kousek poodjela s vozíkem, strašně mě seřval, že jsem jeho manželka a musím stát přímo u něj. Když jsem jeho žena, tak musím dělat, co mi přikáže, a nemám právo na svůj názor. Vyžadoval, aby všichni viděli, že je to u nás v pořádku. Denně mě vyzvedával po práci, musela jsem k němu přiběhnout a dát mu pusu. Pak mu to nestačilo, vyžadoval, abych radostně popoběhla a dala mu pusu...

Dysforické domácí násilí se co do jevových stránek blíží typu MT (viz popisovaný případ). Při vyšší úrovni frustrace závislého partnera způsobené různými rizikovými faktory (ztráta zaměstnání, dekompenzace narušené osobnosti, pokusy týrané partnerky o vyvázání ze vztahu) může sklouznout i do podoby IT. Vyčlenění dysforického domácího násilí jako samostatného typu má praktický význam. Umožňuje totiž včas postihnout nebezpečný profil partnera, u kterého je zvýšená pravděpodobnost likvidační agrese vůči odcházející partnerce eventuálně i společným dětem. Sankce v podobě vykázání či trestního stíhání vedeného na svobodě nemusí představovat spolehlivou ochranu potenciálních obětí. Terapeutická podpora násilníka je vhodná.

Situační párové násilí

V literatuře se nejčastěji používá anglický pojem "common couple violence" čili obecné párové násilí, zkráceně CCV. Jde o takové projevy násilí, které jsou navázány na vyhrocení konfliktů mezi partnery. To znamená, že hnacím motorem není získání *generální vztahové kontroly (moci)* nad tím druhým, nýbrž zajištění krátkodobé kontroly spojené s řešením problémem. Michael P. Johnson, který popsal a zavedl tento typ, poznamenává, že jde o nejčastější variantu násilí mezi partnery, která patří do běžného obrazu intimního soužití. (Johnson & Ferraro 2000) Občas jde totiž v každém páru o uplatnění moci a převahy ve vazbě na konkrétní řešený problém. CCV spolkne celých 80 % výskytu partnerského násilí,

zbývajících 20 % připadá na případy IT, MT a dysforické domácí násilí. Dále M. P. Johnson konstatuje, že CCV je celkem rovnoměrně rozloženo mezi ženy a muže v pozici občasných násilných osob (56% agresorů tvoří muži, 46% tvoří agresivní ženy). Pro CCV je charakteristické, že četnost incidentů není velká, jsou mezi nimi dlouhé klidové fáze a *nedochází* k eskalaci násilí. Je zřejmé, že by pává do této kategorie mohly spadat varianty označované jinými autory (Piispa 2002) jako

- krátká historie domácího násilí (cyklus domácího násilí se zopakoval jen několikrát, pak dojde k vymizení incidentů, partneri obvykle pokračují ve vztahu)
- epizoda v minulosti.

Johnson a jeho spolupracovníci do této skupiny však zahrnují i případy, ve kterých si partneri střídají postupem doby role oběti a agresora. To znamená, že první cykly incidentů pro svou mírnost a krátkodobost (a jistě i jiné faktory) nevzbuzují strach u oběti a nevedou tudíž k instalaci trvalé a hluboké vztahové nerovnováhy. Sečteno a podtrženo - tento vzorec naprosto vybočuje z původních představ a definic domácího násilí, neboť se vytrácí jeho klíčové znaky, jako je strach a naučená bezmoc, nápadně asymetrický vztah mezi partnery a typický kruhový cyklus násilí.

Další varianty domácího násilí

Zmíním dva problémy, kterým se věnuje současný výzkum a to:

- **separační násilí** a
- **nátlakové kontrolující násilí.**

Pojem separační násilí označuje obecně agresi mezi partnery v době jejich rozchodu či rozvodu. V podstatě jde o konfliktní a „divoké“ ukončování intimních vztahů. Zásadní rozdíl však spočívá v tom, zda končící vztah byl již v době trvání zatížený nějakou podobou domácího násilí anebo byl běžný, nenápadný, tj. domácí násilí v jakékoliv variantě se v něm nevyskytovalo. Pro takovou konstelaci (tj. bez předcházejícího týrání či agresivních incidentů) prosazují teoretikové pojem *separací podnícené násilí*. Separací podnícené násilí má svou vlastní dynamiku, probíhá jako konfrontace dvou konfliktních stran a obvykle utichá po rozvodu. K účinným nástrojům řešení patří např. i mediace mezi rozvádějícími se manželi. (Tanha 2009) Z praktických důvodů je důležité od něj odlišit **separační násilí**, které je **pokračováním** předcházejícího domácího násilí. Takové separační násilí vykazuje zcela jinou dynamiku i nebezpečnost. Právě v případech obecného (situačního) párového násilí dochází v době separace k **eskalaci** násilných incidentů. U případů intimního terorizování a u nátlakového kontrolujícího násilí hrozí dokonce, že separační násilí může přejít k likvidačním útokům na odcházející oběť. Z pohledu policie je tedy jemnější posuzování separačního násilí potřebné např. pro vyhodnocení, zda vykazovat anebo poskytnout oběti krátkodobou ochranu.

Nátlakové kontrolující násilí (*coercive controlling violence*) představuje poslední novinku v teorii domácího násilí. (např. Stark 2007, Kelly & Johnson 2008). Jde vlastně o variantu psychického týrání, pro kterou je typický *permanentní deprimující nátlak a z normy vybočující kontrola vůči oběti*. Mizí tedy klasický cyklus, tj. střídání fází: incident – usmiřování- klid/postupné narůstání napětí. Místo něj lze ve vztahu zaregistrovat průběžně projevy jako: zastrašování, emocionální zneužívání, izolování, upírání potřeb, devalvování, očerňování a obviňování, prosazování vlastních privilegií, ekonomické zneužívání, nátlak a vyhrožování. Tyto projevy vedou k instalaci *zjevné vztahové asymetrie*, tzn., že slabšímu partnerovi vnutí násilná osoba pozici zcela podřízené a sloužící loutky, která ve všem (včetně intimity) musí žádat o souhlas. Nenásilné techniky bývají efektivní i bez použití fyzického násilí. U tohoto typu domácího násilí se obvykle setkáváme s jedním či dvěma fyzickými incidenty v raných fázích vztahu. Ty budoucí oběť tak emocionálně zaskočí a zpracují, že později „stačí“ vyhrožování, zastrašování a jiné nefyzické nátlakové postupy. Podle E. Starka (2007) je oběť oloupena o svou svobodu a sebeurčování. Hlavní psychologickými efekty této

podoby domácího násilí jsou strach a obavy z tyрана, ztráta sebevědomí a pocitu vlastní hodnoty, depresivita a v závažných případech i posttrauma. Oběť lze doslova připodobnit uvařené žábě, jejíž plaché a podrobné chování vůči partnerovi se jeví jako sotva srozumitelné, zvláště když je schopná se prosadit v jiných oblastech, např. v pracovním životě.

Tabulka: Přehled rozlišovaných typů domácího násilí

1. Závažné (kriminalizovatelné) vzorce DN podle § 199 tr. zákoníku

NÁZEV	TYPICKÉ ZNAKY	DALŠÍ CHARAKTERISTIKY
<p>Intimní terorizování</p> <p>Klasická původní varianta DN</p>	<ul style="list-style-type: none"> • cyklus DN (tj. dlouhodobé a opakující se incidenty) • vztahová asymetrie • převažuje fyzické násilí • eskalace • uplatňování kontroly a moci 	<p>V 97% případů jsou pachateli muži, ve 3% případů jsou pachatelkami ženy.</p> <p>U oběti vzniká syndrom týrané osoby.</p> <p>Startéry incidentů jsou malichernosti.</p>
<p>Psychické DN (mental tortment)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • cyklus DN (tj. opakující se incidenty) • vztahová asymetrie • převažuje psychické násilí • uplatňování kontroly a moci 	<p>Závažné podoby psychického týrání výrazně omezující kvalitu života oběti. Oběť je zbavena spolurozhodování o chodu rodiny i o svém sebeurčování.</p> <p>U oběti může vzniknout syndrom týrané osoby.</p> <p>Fyzické násilí řídké, nevede obvykle k závažnějšímu zranění oběti.</p>
<p>Dysforické DN</p>	<ul style="list-style-type: none"> • cyklus DN (tj. opakující se incidenty) • vztahová asymetrie • převažuje psychické násilí • uplatňování kontroly a moci • žárlivost 	<p>Tyran vykazuje znaky DEPENDENTNÍ OSOBNOSTI. Nápadná je snaha mít partnera jen pro sebe, excesivně kontrolovat jeho pohyb a kontakty, dostat jej do sociální izolace.</p> <p>Frustrace u tyрана uvozuje násilné incidenty.</p> <p>U oběti může vzniknout syndrom týraného partnera.</p>

2. Další vzorce DN

<p>Psychické DN v podobě trvalé nátlakové kontroly (coercive controlling violence – zkratka CC)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • permanentní z normy vybočující (excesivní) nátlak a kontrolování partnera/ky • vztahová asymetrie • výjimečně fyzické násilí jako reakce na „vzdorování“ utlačovaného partnera • uplatňování moci a kontroly 	<p>Varianta psychického DN, ve které je cyklus (tj. střídání klidu a incidentů) nahrazeno permanentním a z normy vybočujícím tlakem, decimováním a kontrolou slabšího partnera.</p> <p>Eventuální trestnost této varianty záleží na konkrétních okolnostech případu.</p> <p>Syndrom týrané osoby se projevuje typicky, tj. neschopností oběti řešit partnerský vztah.</p>
<p>Situační párové násilí (též obecné párové násilí) Common couple violence CCV</p>	<ul style="list-style-type: none"> • cyklus DN s přítomností relativně dlouhých fází klidu • dominuje lehčí fyzické násilí • startéry incidentů jsou konfliktní situace • vztahová asymetrie kolísá v čase a i v intenzitě anebo není ve vztahu přítomna vůbec („každý chvíli tahá pilku“) 	<p>Ze strany násilné osoby chybí trvalé uplatňování moci a kontroly. Cyklus DN může být „protáhlý“, tj. výskyt násilí je epizodický.</p> <p>V horkých fázích soužití může vznikat vztahová asymetrie a částečný (parciální) obraz syndromu týrané osoby.</p> <p>Intervence např. v podobě vykázaní se jeví jako efektivní opatření.</p>

Z dnešního pohledu nelze domácí násilí vnímat jako jednobarevný jev. Nemá smysl mluvit o domácím násilí, jestliže současně neřekneme, o jaký typ se jedná. Byly představeny relativně časté a typické vzorce domácího násilí. V odborné literatuře „kolují“ i další vzácnější podoby domácího násilí. Je třeba také zdůraznit, že případy domácího násilí představují živé příběhy, které se v čase různě vyvíjejí. Mohou se tudíž i přelévat z jedné podoby do druhé. Diferenciace domácího násilí není ryze teoretickou záležitostí. Utřídění domácího násilí do přesněji vymezených typů sleduje praktické cíle. V první řadě jde o efektivní řešení živých případů, tj. o nalezení vhodných strategií intervence. V centru zájmu odborníků je momentálně problematika psychického domácího násilí. Zejména "objev" permanentní nátlakové kontroly bez výraznějšího fyzického násilí vůči oběti poutá pozornost. Diskuse se vedou jak ohledně právního posouzení této varianty, tak ohledně jasných deskriptorů (tj. identifikačních znaků) pro tzv. duševní násilí.

Ilustrace

Po rozvodu zůstali bývalí partneři ve společném rodinném domě. Ex-manžel se snažil „osladit“ rozvod“ své bývalé ženě soustavným šikanováním a terorizováním. Před civilní soud se tak dostal případ domácího násilí ve formě psychického nátlaku (tj. duševní násilí ve smyslu § 751 zákona č. 89/2012 Sb.), kdy se navrhovatelka domáhala vydání rozhodnutí, na jehož základě by byl odpůrce vyloučen ze společného bydlení, a to právě kvůli pro navrhovatelku nesnesitelnému soužití z důvodu duševního násilí vůči její osobě ze strany odpůrce. Navrhovatelka rovněž pro soud uvedla, že na základě jednání odpůrce, které v návrhu popisuje (posměšné řeči, výsměch její snaze o udržení bydlení, nestaráni se o společné věci, konzumace jídla navrhovatelky a jejich dětí, úmyslné zamezení možnosti parkování v garáži v zimních měsících, shazování její osoby před dětmi....), které je dlouhodobé a opakované, musela vyhledat odbornou lékařskou pomoc. Psychiatr pak soudu uvedl, že je v jeho péči pro úzkostně depresivní poruchu.

Je nepochybné, že systematické šikanování a terorizování může oběti způsobit řadu psychických potíží včetně úzkostně depresivní poruchy. Pro právní posouzení duševního násilí však nemusí být následky a dopady na oběť vždy tím nejpádňjším argumentem. Důležité je vyhodnocení intenzity či míry duševního násilí. V tomto případě bylo možné dokázat, že navrhovatelka zcela ztratila možnost kontroly (a volby) v životních aktivitách, neboť jenom reagovala a hasila následky zlomyslných schválností způsobených odpůrcem. Nakonec ji odpůrce bránil žít běžný denní rytmus (dovézt děti na trénink, dát jim večeři atp.) a tak zásadně snížil kvalitu života u ní i u dětí. Z toho je zřejmé, že učinil společné soužití záměrně nesnesitelným.

2. Současné trendy: interaktivní přístupy k domácímu násilí

Interaktivní přístup představuje celkem logické vyústění výzkumů domácího násilí. Lenore E. Walker, průkopnice v bádání o domácím násilí a zakladatelka Institutu domácího násilí, měla na mušce především závažné a nejtěžší varianty týrání v partnerských vztazích. To se odrazilo i v její první publikaci z roku 1979, ve které se zabývala týranými ženami. Téma získalo z mnoha oprávněných důvodů značnou pozornost. Lavina výzkumů v následujících letech však přinesla podrobnější a diferencovanější pohledy na problematiku soužití mužů a žen v intimních vztazích. Vedle týrání popisují badatelé i psychologicky komplikovanější varianty partnerského násilí. Pro některé z nich je příznačné, že na konfliktním vztahu se podílí oba partneři. Pro jiné zase, že oběť zcela *bezděčně* přispívá k upevnění či opakování násilných epizod v soužití s *problematickým* partnerem.

Hlavní poučení z více než 40letých výzkumů lze shrnout do tvrzení, že důležité je odlišovat *týrání* (tj. intimní terorizování či nátlakové kontrolující násilí) od jiných podob násilí v partnerském soužití. Původní výchozí pozice, že „*každé domácí násilí je vždy také týrání*“ a tím i trestný čin, se ukázala jako neudržitelná. K diferenciaci a správné diagnóze násilí lze dospět na základě *analýzy vývoje vztahu mezi partnery na časové ose*. Taková analýza zahrnuje *chování obou partnerů*.

Janet Johnston a Linda Campbell (1993) zpracovaly dvě studie, ve kterých zkoumaly páry ve fázi konfliktních rozvodů a probíhajících sporů o svěřeni dítěte do péče. Měly k dispozici celkem 140 rodičů. Z historie jejich kolabujících manželství odvodily autorky 4 základní typy: týrání ženy partnerem (battering by males), interaktivní násilí kontrolované mužem (male-controlled interactive violence), násilí iniciované ženou (female-initiated violence) a separační či porozvodové násilí. Vedle týrání partnerky tedy badatelky opět potvrdily i výskyt smíšeného násilí v páru.

Jak popsaly násilí iniciované ženou a interaktivní násilí kontrolované mužem?

V případě „female-initiated violence“ spatřují badatelky startéry konfliktů ve vnitřní tenzi ženy, která je nespokojena s tím, jak jí či rodinu (ne)dokáže partner zabezpečit. Žena mu vyčítá pasivitu či neschopnost, často ho peskuje, může po něm házet i předměty atp. Svými projevy agrese chce partnera vyprovokovat k aktivitě dle svých představ. Varianta „male-controlled interactive violence“ začíná u střetů a hádek, které vedou ke vzájemnému napadání mezi partnery. V nich se ovšem prosadí fyzicky silnější muž a násilím si vynutí svoji vůli. Tento scénář se v průběhu soužití opakuje. V takovém konfliktním vztahu je tedy přítomno *opakující se násilí*, ovšem chybí v něm *týrání*.

K podstatě vzájemného násilí v páru patří, že je navázáno na konfliktní situace a vyhocené interakce. Oba partneři mohou sáhnout k násilí, aby prosadili své *cíle* či *zájmy*, o které v daném střetu s partnerem právě jde. Naopak u týrání jde o svévolné, záměrné a systematické uplatňování moci a kontroly, které vyplývá hlavně z *povahy* násilné osoby. Proto je také týrání popisováno jako *charakterologické* násilí vykazující klasickou dynamiku emocionálního zneužívání. (Friend et al. 2011) Zásadní rozdíl mezi situačním a „charakterologickým“ domácím násilím spočívá tedy ve startérech a v motivaci k použití násilí.

Zhruba od přelomu století silněji zaznívají hlasy *o nutnosti zkoumat oba partnery a také dynamiku vývoje jejich vztahu, jestliže chceme pochopit a správně vyhodnotit momentální stav* (obraz), se kterým je konfrontována justice, sociální služby či intervenční centra. Interaktivní, dynamický přístup je spojen i se změnou terminologie. Opouští výraz „domácí násilí“ a místo toho razí pojem „**intimate partner violence**“ (dále jen IPV), což lze do češtiny snad nejlépe přeložit jako „násilí v intimním partnerském vztahu“. Už samotná změna názvosloví signalizuje, že pod nově prosazovaný pojem jsou zahrnovány různé podoby násilí mezi intimními partnery, nejen jednostranné týrání. (Friend & Bradley & Thatcher & Gottman 2011, Kelly & Johnson 2008, Kuijpers & van der Kaap & Lodewijks 2011)

Snad největší novinku ve zkoumání IPV představují současné studie, které se zaměřují na probádání rizikových faktorů u obětí, které zvyšují pravděpodobnost rozvoje domácího násilí v daném partnerském vztahu. Tím se otevřel prostor pro dříve odmítaný a zpochybňovaný dyadický respektive interaktivní přístup k domácímu násilí.

Rizikové faktory jsou vnímány jako okolnosti, které obvykle sehrávají důležitou roli při hledání příčin domácího násilí. Zajímavé je, že stejné rizikové faktory mohou platit jak pro oběti, tak pro pachatele. Následující výčet zmiňuje okolnosti, které mohou vést k roli oběti (tj. k viktimizaci) stejně tak jako k roli pachatele, tj. k násilnickému chování. Mezi takové faktory individuálního rázu se například řadí:

- nízké sebevědomí či pocit nízké vlastní hodnoty
- deprese
- hostilita a vztek
- zážitky zneužívání či týrání z dětství
- sociální izolace
- emocionální závislost a pocity nejistoty
- víra ve striktní genderové role
- dopouštění se psychického násilí
- přísná disciplína v dětství
- rysy hraniční osobnosti.

Domácí násilí se odehrává ve vztahu a tak je zcela evidentní, že na konkrétní dynamiku vztahu včetně projevů násilí má vliv chování obou aktérů, tj. násilné i ohrožené osoby. Předmětem současných teoretických úvah i výzkumů je otázka, jaký vliv má oběť na *pokračování* násilí ve vztahu. Jinak řečeno jde o zásadní otázku, zda ohrožená osoba může *bezděčně* přispívat k opakování či pokračování násilných incidentů ze strany partnera, tím že

reaguje „nekompetentně“ na první projevy násilí. Je třeba zdůraznit, že takové výzkumy nezpochybnují typologický přístup. V centru zájmu je pouze otázka reviktimizace. Jak ovlivňují charakteristiky a chování oběti další vývoj vztahu? Předpokládá se, že takto zaměřené studie by mohly ovlivnit strategie intervence. Z lepších terapeutických programů by mohly profitovat právě oběti, neboť by se naučily více kontrolovat svůj partnerský život.

Samotné téma, jaký vliv má oběť na opakování násilí ve vztahu, otevřel tým soustředěný kolem badatelky E. B. Foa. Článek tohoto týmu (Foa & Cascardi & Zoellner & Feeny 2000) patří mezi top 10 nejcitovanějších příspěvků v oboru. Foa a její spolupracovníci předpokládají, že násilí partnera vyvolává „psychické potíže“ u ohrožené osoby. U znejistěného a stresovaného partnera/ky pak vzrůstá riziko reviktimizace, neboť dochází k poklesu schopností dobře zvládat partnerské soužití.

Aktuální výzkumy (Kuijpers & van der Knaap & Winkel 2011, Kuijpers & van der Knaap & Lodewijks 2011) naznačují, že vliv oběti na pokračování či ukončení násilných incidentů se uplatňuje u typu konfliktního soužití. Zmíněné holandské výzkumnice tvrdí, že typické konfliktní soužití zahrnuje emocionálně frustrovaného muže a ženu s odmítavým stylem vazby. Jednoduše řečeno: muž se cítí neuspokojen ve svých potřebách a představách o intimním soužití, reaguje agresí, což u ženy vede k opětovnému odmítavému chování. Vyhýbá se jeho blízkosti, ztrácí o něj zájem. Agrese muže vůči odmítavé partnerce je tak vlastně dysfunkčním pokusem o upevnění partnerského vztahu.

V platnosti zůstává poznatek, že vzorce spadající pod týrání či závažné domácí násilí se vyznačují *jednostranností násilí*. V těchto případech oběť nemá prakticky šanci se podílet na vytváření podoby vztahu, ať už jde o jeho udržení či ukončování. Nemá možnost s partnerem vyjednávat, neboť ten o to nemá ani zájem. Místo toho nastupuje šikanování či terorizování, tak jak o něm mluvil M. Johnson v roce 1995.

Mnozí badatelé (Johnson & Ferraro 2000, Stark 2007, Füllgrabe 2011) zdůraznili fakt, že postupem doby může u týrání fyzických útoků ubývat, neboť kontrolujícímu partnerovi stačí dva tři násilné incidenty k tomu, aby získal na druhou osobou moc. Pak už převládá „jen“ psychické terorizování. Oběť je poslušná, trápí se, cítí se bezmocná a netroufne si usilovat o narovnění vztahu. Tato vývojová dynamika vztahu je typická pro vzorec soužití, který E. Stark (2007) pojmenoval jako nátlaková kontrola (coercive control). Pro posuzovatele z vnějšku se pak chování oběti jeví jako kontralogické i kontraintuitivní a právě viktimologické expertízy mají soudům vysvětlit, proč se oběť nechá tak zesměšňovat a šikanovat, když není vystavena fyzickým útokům. Vulnerabilita oběti domácího násilí může být daná například nízkým věkem, absencí sociální podpory, předcházející viktimizací, psychickými či jinými handicapy atp. (Dutton 2002)

S jednostranným šikanováním se typicky setkáváme také u *separačního násilí* v případech konfliktních rozvodů. Zhrzený ex-partner sám iniciuje (připravuje a realizuje) drobné či větší události, kterými cíleně poškozují kvalitu života oběti. Kontroluje život oběti např. tím, že jí propíchne pneumatiky u vozidla, zlikviduje kosmetické prostředky či léky, podá oznámení na úřady atd. Oběť tak ztrácí normální kontrolu nad svým životem, neboť neumí ovlivnit ani čas či dobu, kdy se setká s inscenovanými problémy. Podstatnou náplň jejího denního času pak tvoří pokusy o zvládnutí důsledků „nepříjemných překvapení“, které bývalý partner připravil. Šikanovaný partner netuší, kdy a co druhý partner vyvede. Výsledkem je permanentní vnitřní napětí se všemi psychosomatickými důsledky (deprese, úzkosti, atd.). Možnosti vlivu oběti na zastavení násilí jsou v těchto případech omezené.

Jak převést výzkumné poznatky o IPV do praxe? To je zatím otevřená otázka. Typologie IPV jsou pro právní či sociálně právní praxi zatím málo přehledné, často spolu přístupy různých autorů ani neladí. A především chybí jednoduché a dostupné diagnostické nástroje či manuály pro diagnostikování typu IPV. Navíc i samotní badatelé upozorňují na některé komplikace při aplikaci výzkumných poznatků do praxe:

- v živých případech se nemusí vždy jednat o diskrétní typ IPV,
- v rámci různých typů např. u separačního násilí se můžeme setkat s různou intenzitou agresivních projevů,
- vždy existuje riziko chybného posouzení konkrétního případu atd.

Tváří v tvář těmto rizikům proto někteří experti prosazují názor, že v praxi je třeba vždy vycházet z předpokladu o týrání partnera/ky, dokud se neprokáže jiná skutečnost.

Argumentují tím, že podceňování závažnosti IPV v živém případě může ohrozit zdraví a život oběti. Objevují se dokonce i autoři, kteří kritizují interaktivní přístup a jeho typologie s tím, že bagatelizují týrání žen. Clare Dalton (1999) v rámci kritiky typologie IPV klade například otázku: jak časté a závažné má být tedy fyzické a psychické násilí, abychom ho mohli označit za týrání? Objevují se i názory, že typologie IPV nahrávají advokátům násilných mužů, kteří se pak před soudem snaží obhajovat tím, že v jejich případě se nejedná o týrání nýbrž o konfliktní soužití či dokonce ženou opakovaně vyprovokované násilí.

Bez ohledu na zmíněné teoretické a ideologické konfrontace je pro praxi užitečné akceptovat poznatek, že domácí násilí (či IPV) je rozvrstvený jev a není vhodné strkat všechny případy do jednoho pytle. Posouzení konkrétního partnerského soužití vyžaduje analyzovat vývoj vztahu a chování obou partnerů v průběhu času. Takovému časovému snímku se říká „**kalendář IPV**“. Ten může odhalit, že pár prošel v průběhu soužití různými typy IPV, např. od konfliktního soužití k týrání. (Capaldi & Kim 2007) Pracovníci intervenčních center stejně jako další odborníci by při posuzování konkrétního případu měli vyhodnotit následující hlediska:

- situační versus charakterologické násilí,
- epizodické versus kontinuální (chronické) násilí
- nízká či vysoká intenzita násilí
- pokusy o řešení ze strany ohrožené osoby
- chování násilné osoby po incidentech
- startéry či spouštěče incidentů (konflikt versus uplatňování moci a kontroly).

Kalendář IPV má mapovat časovou linii vývoje partnerského vztahu. To znamená, že začíná fází seznámení se a dvoření. Konkretizace dalších fází závisí na dynamice ve vývoji vztahu. Dalším uzlovým bodem bývá obvykle fáze vzniku prvních konfliktů, incidentů či instalování kontroly nad ohroženou osobou. V každém případě u závažných podob domácího násilí by měl kalendář IPV zachytit, kdy a jak vzniká částečná či úplná vztahová asymetrie.

3. Posuzování týrání v partnerských vztazích

Z právního hlediska zahrnuje týrání tzv. trýznivé útrapy, které tyran způsobuje svým úmyslným chováním oběti. Obecně platí, že trýznit může pachatel svou obětí fyzicky, ale také psychickým či sexuálním násilím nebo zanedbáváním. Obecně platí rovněž, že týrání vede u oběti k patřičným prožitkům. Týraná osoba prochází tzv. fází percepce, ve které cítí nejdříve bolest a emocionální zmatek (stud, vztek, výčitky, ponížení). Postupně se přidává strach a např. problémy se spánkem, záchvaty pláče, stavy emocionálního otupění střídající stavy předráždění, klesá důvěra v lidi atp. Nakonec se týraná osoba propracuje k pocitu, že je obětí.

Procesy percepce jsou převážně pocitové a intuitivní, ovšem ve většině případů korespondují s objektivní realitou. Jednoduše řečeno, jedinec vnímá svou situaci útrpně, tj. strádá a projevuje příznačné následky na těle a hlavně na duši. Lze si představit i lehčí či hraniční případy týrání, kdy z různých důvodů probíhají pochody percepce u oběti komplikovaně, např. kvůli důvěrnému vztahu k tyranovi. Pak obětí váhá s interpretací útrap, které zažívá, neumí jim přisoudit jasný význam, bagatelizuje je třeba tím, že jde o zvláštní projevy lásky. U domácího násilí se však můžeme setkat i s opačnou variantou. Jeden z partnerů pociťuje konflikty a hádky probíhající v intimním soužití natolik intenzivně, že je

v pochodech percepce označí jako týrání. Rozhodne se proto v dobré víře podat trestní oznámení, ačkoliv ve skutečnosti o týrání nejde.

V nejednoznačných případech, kdy je vhodné detailně objasnit průběh intimního partnerského vztahu a odborně analyzovat poruchy, které se v něm objevily, bývají přizváni soudní znalci. Znalec psycholog se nevyjadřuje k právním otázkám, nicméně poskytuje orgánům činným v trestním řízení důležité informace pro jejich řešení. K tomu uvádím následující ilustrativní kasuistiku.

Znalec psycholog byl přizván k posouzení soužití konkrétního manželského páru s tím, že měl odpovědět na otázku, zda jde o konfliktní soužití anebo o domácí násilí. Následně bylo třeba učít, o jaký typ domácího násilí se dle současného stavu poznání (teorie) jedná. Soud požadoval, aby znalec vyslechl v hlavním líčení poškozenou. K přípravě výslechu byl dán k dispozici celý trestní spis. Toto **atypické zadání** bylo reakcí na vývoj případu. První znalec, který byl přizván k objasnění psychologických skutečností, totiž dospěl k závěru, že jde o konfliktní, kalamitní soužití manželů, nikoliv však o domácí násilí. Protože soud o tomto závěru pochyboval, žádal další znalecký posudek. Je třeba zdůraznit, že v posuzované kauze bylo prokázáno, že mezi manželi docházelo dlouhodobě a opakovaně k zjevnému středně závažnému fyzickému násilí, což dokládaly i lékařské zprávy. V daném okamžiku byly tedy prokázány pouze některé znaky svědčící pro domácí násilí (výskyt násilí, opakovanost, dlouhodobost). Tyto znaky se však současně mohou vyskytovat i v tzv. *konfliktních vztazích typu common couple violence*. Klíčové, definiční znaky závažného domácího násilí ve smyslu *týrání*, však zatím nebyly předmětem posuzování v psychologickém znaleckém posudku. K **diferenciálně diagnostickým znakům** v tomto ohledu dle teorie domácího násilí patří zejména:

- přítomnost výrazné vztahové asymetrie
- jednoznačné a trvajících rozdělení rolí na pachatele/agresora a oběť
- umístění startérů násilných incidentů na ose „konflikt versus kontrola, moc“.

Právě na projasnění těchto okolností se zaměřil ve svém výslechu poškozené v hlavním líčení přizvaný znalec. Po vyhodnocení výpovědi poškozené a forenzně psychologické analýze spisu mohl znalec formulovat závěr, že původně konfliktní soužití manželů (vzájemné střetávání dvou více méně rovnocenných stran) se vlivem dalších okolností změnilo na asymetrický vztah s jasným a neměnným rozdělením rolí. Násilné incidenty byly přitom uvozeny nikoli konfliktní situací mezi partnery, nýbrž bagatelními startéry (příliš horký čaj, dlouho schnoucí prádlo, na šikmo položený ovládač k TV atp.), což dokládá motiv moci a kontroly příznačný pro tzv. *charakterologické domácí násilí* neboli týrání. Znalec ve svém posudku podrobně charakterizoval fáze manželského soužití a dospěl k závěru, že poslední fázi soužití lze charakterizovat jako domácí násilí typu týrání (v teorii jde o tzv. intimní terorizování).

Forenzně psychologická vodítka k posuzování týrání

V první řadě je třeba konstatovat, že posouzení dynamiky vývoje a kvality vztahu mezi údajným *pachatelem a jeho obětí* představuje zatím **atypické zadání**. Klasické psychodiagnostické metody neskýtají dostačující oporu pro jeho řešení. V tomto ohledu platí, že znalecký posudek představuje svým způsobem *vědeckou forenzně psychologickou studii*. (Greuel 2004) K zodpovězení zadané otázky je totiž nezbytné pracovat se současným stavem relevantního poznání, např. teorií domácího násilí, která vymezuje diagnostické znaky a také klasifikace různých typů – týrání počínaje a třeba separačním násilím konče. Komparace v teorii definovaných vzorců s posuzovaným případem umožňuje učinit závěr, zda dotyčné partnerské soužití obsahuje patřičné znaky a lze ho tudíž podřadit pod závažné domácí násilí, respektive týrání. Znalec musí mít na paměti, že mu **nepřísluší se vyjadřovat k právním otázkám** a že se nesmí uchýlit k právnímu hodnocení zjišťovaných skutečností. Ve svém posudku může tedy pouze konstatovat, jaké formy opakovaného násilí (fyzického,

psychického, sexuálního, atp.) se v daném vztahu vyskytovaly, zda se odvíjely na bázi vztahové asymetrie a jakému vzorci či typu domácího násilí se blíží.

Pro vyhodnocování týrání v partnerských vztazích lze obecně odkázat i na rozvíjející se obor **psychotraumatologie**. (Fischer & Riedesser 2009, Resick 2003, Butollo & Hagel 2003) Tento obor mimo jiné popisuje subjektivní a objektivní znaky traumatu. Lze v něm najít i rozlišení na trauma typu I a trauma typu II. *Týrání* pro svou opakovanost a dlouhodobost je typickou ilustrací traumatu typu II. (viz např. Čírtková 2014)

Particia A. Resick patří k průkopnicím psychotraumatologie. Před 30 lety na sebe upozornila studií o následcích znásilnění. Ve své publikaci o základech psychotraumatologie z roku 2003 poznamenává, že je především třeba odlišit stres a trauma. Nedostatek finančních prostředků, rozvod či ztráta zaměstnání jsou příklady silně stresujících životních událostí. Také partnerské hádky, různé schválnosti a rozepry spadají do kategorie stresů. Pojem traumatu je pak vyhrazen pro situace, které *přesahují* rozměry stresů. Jaké charakteristiky musí tedy splňovat situace, abychom ji mohli označit jako traumatizující? Za klíčový znak je považována míra ohrožení *kontinuity* dalšího života jedince. Trauma ohrožuje život anebo duševní či fyzickou integritu jedince a vzbuzuje silné pocity strachu (děsu), bezmoci a hrůzy. (Butollo & Hagel 2003) Například incest či sexuální zneužívání ohrožují duševní identitu jedince, proto bývají také obrazně nazývány jako „vražda duše“. Zajímavým znakem jsou dále tzv. *traumatické kleště*. Tento pojem označuje bezvýchodnost situace z pohledu oběti, tj. oběť nemá či nevidí možnost, jak z ohrožující, traumatizující situace uniknout. Protože týrání je traumatizující situací, musí v daném případě splňovat výše naznačená kritéria. Týrání musí tedy obsahovat takové podoby násilí, které ohrožují životní kontinuitu (neboli zdravý vývoj) oběti.

V aplikaci na domácího násilí to znamená, že tyran kontroluje informace, které se k oběti dostávají a že má kontrolu nad jejím tělesným a emocionálním stavem. U *týrané ženy* předpokládáme, že byla vystavena situacím, kdy zažívala důvodný strach o sebe (a děti). Předpokládáme rovněž, že zažila traumatické kleště. Při znaleckém vyšetření by týraná žena měla spontánně o odpovídajících zážitcích referovat. Například v průběhu strukturovaného interview k partnerskému soužití s údajným tyranem by oběť měla líčit incidenty, které jí uvízly v paměti a tvoří tudíž prožitkové dominanty. Právě tyto prožitkové dominanty lze pak analyzovat a vyhodnotit podle kritérií nastavených v teorii domácího násilí, eventuálně psychotraumatologie. K tomu následující ilustrace.

Poškozená podala trestní oznámení na manžela pro *týrání osoby* žijící ve společném obydlí. Při prvním znaleckém zkoumání se podrobila zejména testovému vyšetření osobnosti, ze kterého vyšel závěr, že dotyčná vykazuje typický profil týrané osoby a trpí dlouhodobými závažnými psychickými následky. Druhé vyšetření následovalo s relativně malým časovým odstupem. V něm žena uvedla, že

- svého bývalého manžela se nebojí a nikdy nebála, vždyť i pokus o sebevraždu nebyl schopna dotáhnout do konce, chtěl jen vzbudit její lítost
- je nyní šťastná v práci a má vynikajícího šéfa
- s dětmi si užívá klid, jezdí na výlety, chodí plavat, má radost ze života
- má „kamaráda“ a i syn by chtěl nového tatínka
- dobře spí, nemá žádné zdravotní potíže.

I další metody nepotvrdily výsledek původního znaleckého posudku. Např. testování vztahové asymetrie ukázalo, že poškozená se podílela na určování o sobě i chodu rodiny (např. mohla jezdit s dětmi sama na výlety, rozhodovala o svém zaměstnání, na domácích pracích se podíleli oba partneři). Dále při popisu soužití s manželem uvedla, že projevům násilí předcházely vzájemné konflikty a hádky. Po prvním konfliktu kvůli její údajné nevěře se odstěhovala ze společné ložnice. Od té doby se soužití manželů dále zhoršovalo. Za nejzávažnější projevy násilí či nejhorší incidenty považovala:

- že na ní a děti pořád řval
- že po ní hodil hrnek s čajem
- že jí sledoval, kontroloval, extrémně často volal do práce
- že jí na Valentýna dal facku
- že šoupal pantofly
- že na ní otevíral okno.

Uvedené projevy poškozená subjektivně vnímala jako *týrání své osoby*. V soužití s manželem byla nepochybně nešťastná. Je však zřejmé, že popsané násilí nesplňuje kritéria pro traumatizující situace. Dynamika vývoje a následný kolaps partnerského vztahu tak neodpovídá obrazu partnerského týrání tak, jak ho popisuje současná teorie. (Fried et al. 2011, Johnson & Leone 2005, Kelly & Johnson 2008) Dokonce v tomto případě chyběly i důležité definiční znaky závažného domácího násilí.

Následky týrání

Hodnocení následků týrání v případech domácího násilí rozhodně nepředstavuje rutinní záležitost. Proč tomu tak je, objasňují poznatky současné **viktologie**. Lze je shrnout do následujících bodů:

- následky týrání jsou individuální
- následky týrání určuje do značné míry osobnost oběti, nikoli jen podoby týrání (viz výzkumy osobnosti typu D)
- trauma je proces, uplatňují se i vlivy v postviktimitizační fázi (sekundární viktimitizace škodí, sociální opora léčí).

K typickým následkům týrání patří především posttraumatická stresová porucha (PTSP) a dále porucha přizpůsobení. U obětí domácího násilí však nelze považovat uvedené následky za pravidlo. Současné výzkumy ukazují, že vyšší pravděpodobnost vzniku dlouhodobých následků v podobě PTSP mají oběti týrání v partnerských vztazích, u kterých se projevují určité osobnostní zvláštnosti. Zatím byly ověřeny vážnější následky pro oběti s rysy hraniční osobnosti a pro oběti s tzv. D osobností. Písmeno D je odvozeno od výrazu „distressed“. Autorem tohoto konceptu je Johan Denollet (2000). K hlavním rysům takové povahy se řadí dle něj převládající negativní emocionalita a sociální inhibice projevující se například neschopností vyjadřovat emoce.

Kromě klasických diagnóz dle MKN-10 či DSM-V jsou následky viktimitizace (týrání) zahrnovány též pod tzv. **viktimitizační syndromy**. K těm nejznámějším patří např. „rape trauma syndrom“ či „syndrom týrané osoby“. Viktimitizační syndromy popisují a objasňují zejména **kontraintuitivní** chování a prožívání obětí. Vypichují tedy *zvláštní následky viktimitizace*, které jsou obvykle v rozporu s obecně zakořeněnými mýty o „správných“ obětech. Také původní pojetí **syndromu týrané ženy** (Battered woman syndrom, BWS) u L. Walkerové (1979, 1984) korespondovalo s tímto přístupem. Walkerová totiž popsala BWS pomocí následujících čtyř charakteristik:

1. Žena věří, že je to její chyba.
2. Žena není schopná přesunout zodpovědnost za násilí jinam.
3. Žena se bojí o svůj život i život dětí.
4. Žena věří, že tyran je vševědoucí a všudypřítomný (omniscient and omnipresent).

Konstatování přítomnosti viktimitizačního syndromu tedy pomáhá zodpovědět otázky typu: proč si to oběť nechala líbit, proč neodešla, proč si pořídila zbraň atp. Experti respektive znalci mohou pomocí viktimitizačních syndromů lépe vysvětlit orgánům činným v trestním řízení zdánlivě nelogické, paradoxní či jinak „nerozumné“ chování a prožívání oběti, které se vyskytlo v průběhu *konkrétní* viktimitizace či následovalo v postviktimitizační fázi. Například zdánlivě nepochopitelný soucit k tyranovi či identifikace s agresorem mohou být reakcí na tzv. traumatické kleště, tj. prožitky bezmoci vůči týrající osobě. K tomu následující ilustrace.

V případě závažného týrání družky byl obžalovaný odsouzen k 4 letům výkonu trestu odnětím svobody. Závažnost domácího násilí poodhaluje i fakt, že již po dobu trvání přípravného řízení pobýval ve vyšetřovací vazbě. Zhruba rok a půl po odsouzení soud projednával obnovu řízení. Novou skutečností byl totiž jednostránkový dopis sepsaný na počítači, který ovšem podepsala bývalá družka. Dopis tvrdil, že družka v roli poškozené si vše vymyslela, protože na svého druha žárlila. Úrazy, pro které byla opakovaně lékařsky ošetřena či hospitalizována si prý způsobila vlastní nešikovností. V jednací síni soudu působila mladá žena nešťastně, očním kontaktu s odsouzeným, kterého přivedla eskorta, se úzkostlivě vyhýbala. Potvrdila, že dopis skutečně podepsala a to poté, co jí ho přinesla nová partnerka odsouzeného. Ta byla jednání rovněž přítomna a častovala bývalou družku hlasitými devalvačními výroky. Soud k jednání přizval rovněž znalce, který psychologicky zkoumal poškozenou v původním trestním řízení. Od znalce chtěl nyní objasnit chování oběti. Expertní svědectví bylo založené na objasnění *viktimitizačního syndromu týrané osoby*. S jeho pomocí bylo možné vysvětlit, že strach z bývalého partnera je u této týrané ženy větší než strach z postihu za křivé svědectví.

Závěr

Tradiční působení znalců psychologů směřovalo k vyšetření osobnosti (původně) zejména pachatele a logicky se opíralo především o poznatky klinické psychologie a psychodiagnostické metody (výkonové, projektivní, dotazníkové testy a interview). Výstupem bylo posouzení osobnosti pachatele. V poslední době jsme svědky změn. S novými trestnými činy postihujícími např. domácí násilí či stalking se přirozeně objevují nové otázky, které je třeba při trestním řízení projasnit. Svou roli sehrává i větší společenský zájem o oběti trestných činů a s tím související rozvoj viktimologie. Vzniká potřeba odborně objasnit rovněž otázky důležité pro účely trestního řízení, které souvisí s obětí. Důsledky těchto trendů se projevují v posunu (či rozšíření) znalecké psychologické činnosti od klasických posudků o osobnosti pachatele směrem k forenzně psychologickým tématům. Do agendy forenzně psychologické specializace patří dle mezinárodní teorie i praxe například posuzování věrohodnosti výpovědi oběti (Volbert & Dahle 2010, Herbst 2012, Greuel 2004), viktimologické expertízy, objasňování dynamiky vztahu mezi pachatelem a obětí zejména v případech sexuálního a domácího násilí na ženách. (Long 2007, Turvey & Petherick 2009).

Literatura:

Butollo, W. & Hagl, M. *Trauma, Selbst und Therapie. Konzepte und Kontroversen in der Psychotraumatologie*. Bern: Verlag Hans Huber 2003.

Capaldi, D. M. & Kim, H. K. Typological approaches to violence in couples: a critique and alternative conceptual approach. *Clin Psychol Rev.* 2007, April, 27 (3), 253 – 265.

Čírtková, L.: *Moderní psychologie pro právníky*. Praha: Grada 2008.

Čírtková, L. *Forenzní psychologie*. 3. upravené vydání. Plzeň : A.Čeněk 2013.

Čírtková, L.: Jak se vyznat v domácím násilí. *Právo a rodina*, 2011, 7, 4 - 12.

Čírtková, Ludmila. Posuzování obětí týrání v partnerských vztazích. *Právo a rodin.* 2014, 6, 6 – 11.

Čírtková, Ludmila. Interaktivní přístupy k domácímu násilí. *Právo a rodin.* 2014, 4, 6 – 12.

- Čírtková, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál 2014.
- Daigle, L.E. *Victimology. A text reader*. London: Sage Publications 2012.
- Dalton, C. When paradigms collide: protecting battered parents and their children. *Family and Conciliation Courts Review*. 1999 (37), 3, 273 –296.
- Davis, R.C. & Lurigio, A.J. & Herman, S. *Victims of crime. 3rd Edition*. London: Sage Publication 2007.
- Dear, G. *Blaming the victim: Domestic violence and the codependency model*. Canberra: Australian Institute of Criminology 1996.
- Denollet, J. Type D personality: a potential risk factor. *Journal of psychosomatic research*. 2000, 49, 255-266.
- Doerner, W. G & Lab, S.P. *Victimology. Third Edition*. Cincinnati: Anderson Publishing 2002.
- Downs, D., A.: *Battered Woman Syndrom*. In: Loseke, D. – Gelles, R. J.-Gavanaugh, M. M.: *Current controversies of domestic violence*. UK: Sage Publications 2004.
- Dutton, K. *Psychopathen. Was man von Heiligen, Anwälten und Serienmördern lernen kann*. München: DTV 2013.
- Dutton, M. A. *Gewalt gegen Frauen*. Bern: Hans Huber Verlag 2002.
- Fisher, B. *Violence against women and family violence*. Washington DC: National Institute of Justice 2003.
- Fischer, G. & Riedesser, P. *Lehrbuch der Psychotraumatologie*. 4. Auflage. München: Ernst Reinhardt Verlag 2009.
- Foa, E. B. & Cascardi, M. & Zoellner, L. A. Psychological and environmental Factors associated with partner violence. *Trauma, Violence & Abuse*. 2000, 1, 67 – 91.
- Friend, D. J. & Cleary Bradley R. P. & Thatcher, R. & Gottman J. Typologies of intimate partner violence. *Journal of Family Violence*. 2011 . DOI 10.1007/s10896-011-9392-2
- Gomola, A.: Posttraumatische Belastungsstörung bei Frauen und Kindern nach Häuslicher Gewalt. *Polizei und Wissenschaft*, 2009, č. 3, s. 27 - 42.
- Goode, W. J.: Force und Violence in the Family. *Journal of Marriage and the Family*. 1977, 33, 624-636.
- Gottmann, J. Typologies of intimate partner violence: Evaluation of screening instruments for differentiation. *Journal Family Violence* 2011. DOI 10.1007/s10896-011-9392-2.
- Greuel, L. Methodenkritische Stellungnahmen im Zivil- und Strafrecht. *Praxis der Rechtspsychologie*. 2004, 13 (Sonderheft 1), 36-45.
- Helferich, C.: Muster von Gewaltbeziehungen – ein Beitrag zur hermeneutischen Diagnostik. In: Hoffmann, J.-Wondrak, I. (Ed.): *Häusliche Gewalt und Tötung des Intimpartners*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft, 2006.
- Herbst, B. *Glaubhaftigkeitsdiagnostik von Zeugenaussagen*. Saarbrücken: AV Akademieverlag 2012.
- Jacobson, N. & Gottmann, J. *When men batter women: new insights into ending abusive relationships*. New York: Simon & Schuster 1998.

- Johnson, M. Patriarchal terrorism and common couple violence: two forms of violence against women. *Journal of marriage and Family*. 1995 (57), 2, 283 – 294.
- Johnson, M. - Feraro, K.J.: Research on domestic violence in the 1990s: Making distinctions. *Journal of Marriage and the Family*, 2000, 11, 948 - 963.
- Johnson, M.: Conflict and kontrol. Image sof Symetry and Asymetry in Domestic Violence. In: Booth, A. (Ed.) : *Couples in Conflict*. Hillsdale: Erlbaum 2000.
- Johnson, J. & Campbell, L. A clinical typology of interparental violence in disputed-custody divorces. *American Journal of Orthopsychiatry*. 1993,(63), 2, 190 -199.
- Johnson, M.P. & Leone, J.M. The differential effects of intimate terrorism and situational couple violence. *Journal of Family Issues*. 2005, 26 (3), 322 – 349.
- Kelly, J.B. & Johnson, M.P. Differentiation among types of intimate partner violence. *Family Court Review*.2008, 46 (3), 476 – 499.
- Kuijpers, K. & van der Knaap, L. M. & Lodewijks, I. A. Victim´s influence on IPV revictimization: a systematic review of prospective evidence. *Trauma, Violence & Abuse*, 2011, 12 (4), 198 – 219. DOI: 10.1177/1524838011416378.
- Kuijpers, K. & van der Knaap, L. M. & Winkel, F. W. Risk of revictimization of IPV: the role of attachment, anger and violent behavior of victim. *Journal Family Violence*.2012, 27, 33 – 44. DOI: 10.1007/s10896-011-9399-8.
- Long, J.G. Introducing expert testimony to explain victim behavior in sexual and domestic violence prosecutions. American Prosecutors Research Institute. 2007.
- Loseke, D. R. & Gelles, R. J.& Cavanaugh, M. M.: *Current controversies of domestic violence*. UK : Sage Pulications, 2004.
- Loseke, D.R. & Kurz, D.: Men´s violence toward women is the serious social problem. In: *Current controversies of domestic violence*. UK : Sage Pulications, 2004.
- Resick. P. A. *Stress und Trauma. Grundlagen der Psychotraumatologie*. Bern: Hans Huber Verlag 2003.
- Schneider, H.J.: *Internationales Handbuch der Kriminologie*. Band 2.Besondere Probleme der Kriminologie. Berlin: De Gruyter Recht 2009.
- Stark, E. Coercive control: How men entrap women in personal life. New York: Oxford University Press 2007.
- Volbert, R. & Dahle, K.-P. *Forensisch- psychologische Diagnostik im Strafverfahren*. Göttingen: Hogrefe Verlag 2010.
- Tanha, M. et all.: Sex differences in intimate partner violence and the use of coercive control as a motivational factor for intimate partner violence. *J. interpers. Violence*, 2009, 12, 1 – 19.
- Turvey, B.E. & Petherick, W. *Forensic Victimology*. London: Elsevier Inc., 2009.
- Walker, L.E.A. *The Battered Woman*. New York: Harpers & Row 1979.
- Walker, L.E.A. *The Battered Woman syndrome*. New York: Springer 1984.
- Wallace, H.: *Family violence. Legal, Medical and Social perspectives*. NY: Pearson Education 2008.

